Проф. Димитър Хаджиниколов
www.hadjinikolov.pro

Глобален подход към международната търговия – III

Многофакторни теории за международната търговска специализация

1. „Диамантът“ на Портър
2. Индекс за глобална конкурентоспособност
3. Условия на търговия
4. Критика на теориите за търговска специализация

1. „Диамантът“ на Портър

Майкъл Портър обособява четири основни фактора за постигането на конкурентни предимства на нацията в международната търговия:

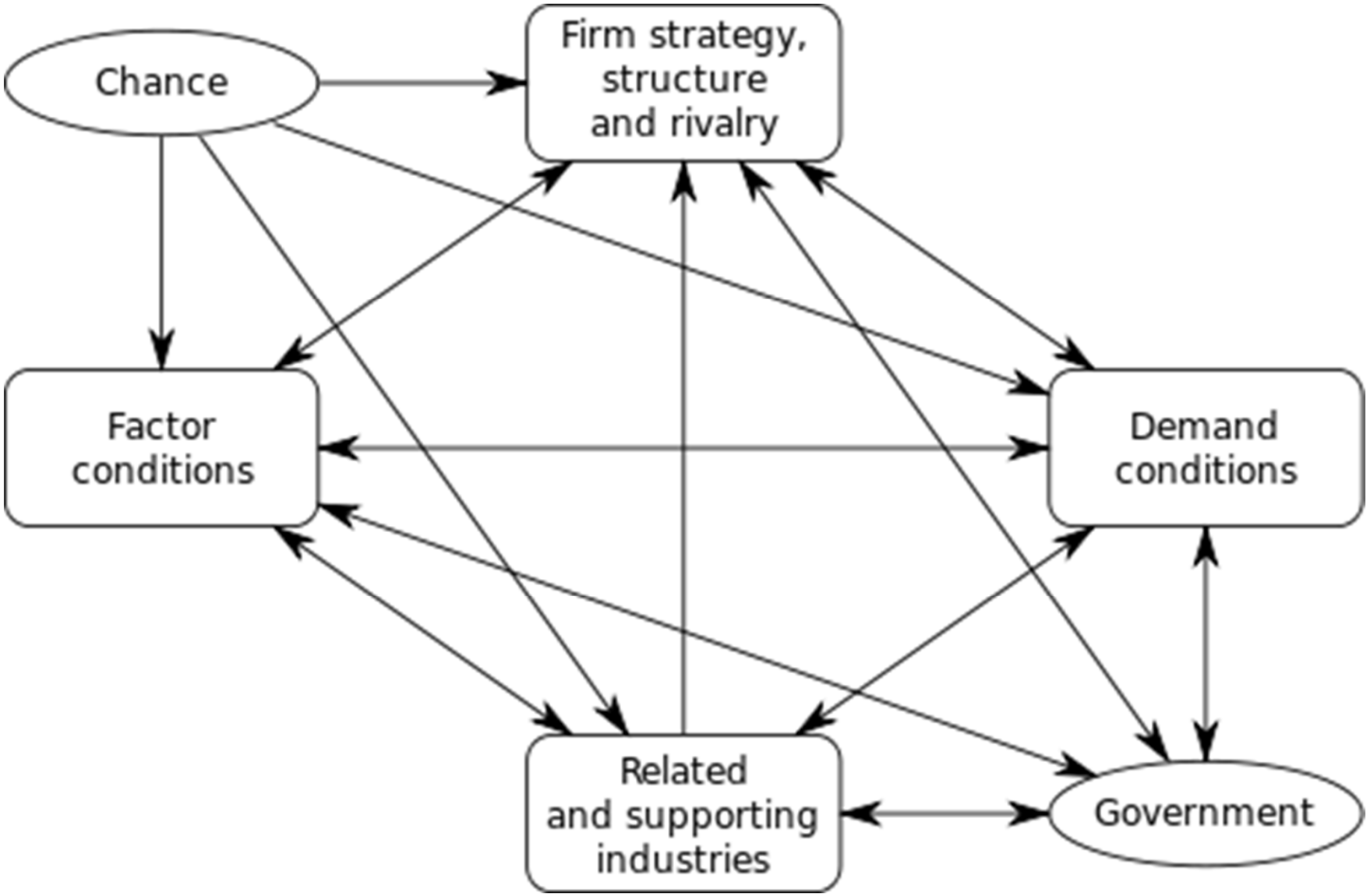
- ✓ **ФАКТОРНА НАДАРЕНОСТ (FACTOR ENDOWMENTS)**
  - **БАЗОВИ ФАКТОРИ – ПРИРОДНИ РЕСУРСИ, КЛИМАТ, МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ И ДЕМОГРАФСКИ УСЛОВИЯ**
  - **ВТОРИЧНИ ФАКТОРИ (ADVANCE FACTORS) – ИНФРА-СТРУКТУРА, ЧОВЕШКИ КАПИТАЛ, НАУЧЕН ПОТЕНЦИАЛ И ДР.**
- ✓ **УСЛОВИЯ НА ТЪРСЕНЕТО (DEMAND CONDITIONS)**
- ✓ **СВЪРЗАНИ И ПОДДЪРЖАЩИ ОТРАСЛИ (RELATED AND SUPPORTING INDUSTRIES)**
- ✓ **ФИРМЕНА СТРАТЕГИЯ, СТРУКТУРА И КОНКУРЕНЦИЯ (FIRM STRATEGY, STRUCTURE AND RIVALRY)**

ТАЗИ ТЕОРИЯ СЕ ОБОЗНАЧАВА КАТО „ДИАМАНТЪТ НА ПОРТЪР“

Michael Porter е роден през 1947 г. Автор е на „Конкурентните предимства на нациите“ "The Competitive Advantage of Nations" (1990). Книгата открива източника на благоденствието в производителността на компаниите и трудещите се, като се отчита и обкръжението – национално и регионално.

С него се свързва и теорията на клъстерите.

Chance
Firm strategy, structure and rivalry
Factor conditions
Demand conditions
Related and supporting industries
Government

Факторна надареност – физически ресурси, човешки капитал, знания, капитал, инфраструктура.

Чрез развитието на даден вид ресурси може да се компенсира отсъствието на друг вид ресурси.

Условия на търсенето – обширния вътрешен пазар създава допълнителни конкурентни предимства на фирмите, наличието на взискателни (платежоспособни) потребители заставя фирмите за отделят по-голямо внимание на иновациите и да създават нови продукти.

Свързаните и поддържащи отрасли допринасят за повишаване на ефективността и за интернационализацията на производството. По този начин цялата производствена верига (верига на добавената стойност) се усъвършенства. Това осигурява по-добри конкурентни позиции на глобалния пазар за тази нация.

Фирмена стратегия, структура и конкуренция

Фирмена култура, фирмено планиране, корпоративен подход в управлението, честна конкуренция между фирмите, която създава натиск за иновации и внедряване на нови продукти.

Въпрос: Какво е въздействието на програмите за субсидиране на иновациите?

Държавна политика

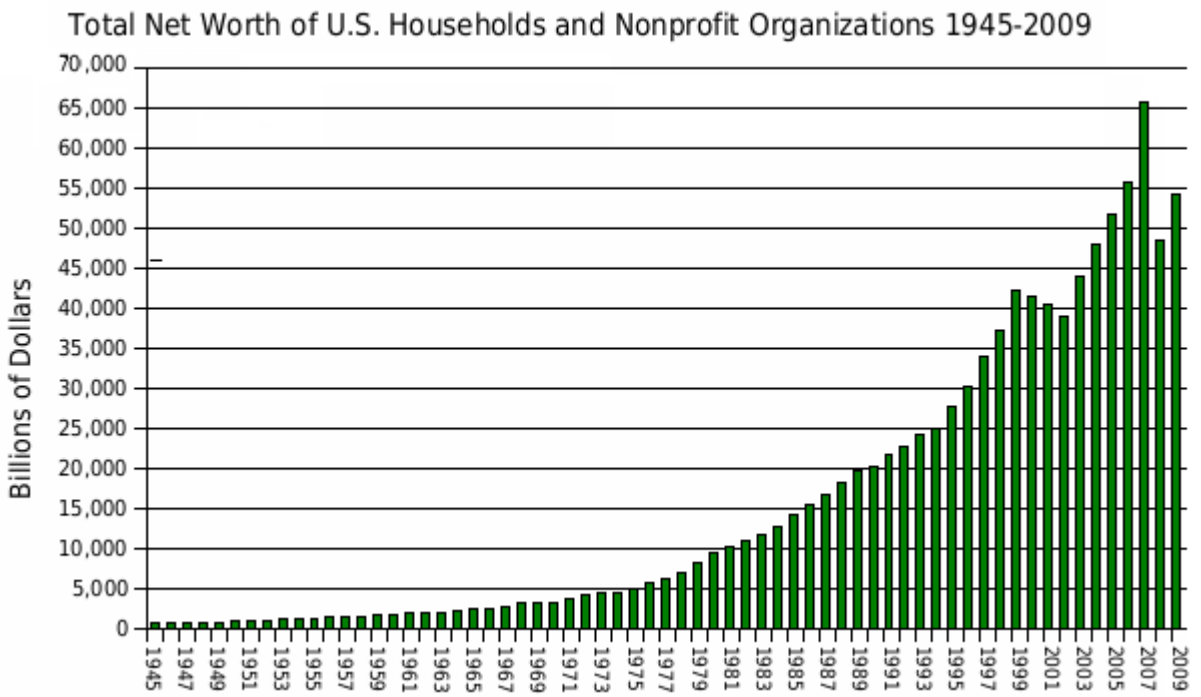
Може да окаже въздействие по три основни направения.
Относно предлагането - чрез предлагането на производствените фактори – например човешки капитал или базови услуги – ток, ВиК и т.н.
Относно търсенето – чрез държавните покупки (например на оръжие или чрез изграждането на магистрали).
Относно конкуренцията – чрез ролята на арбитър.
Въздействието може да се прояви на различни нива на управление – местно, регионално, национално и наднационално.

Шанс – може да се разглежда като роля на извън икономическите фактори, както и на форсмажорните обстоятелства.

Според Портър положението на страните в международната търговия се определя от четири фази на развитие, през които двигател на развитието са:

- **Факторите на производството (factor-driven);**
- **Инвестициите (investment-driven);**
- **Иновациите (inovation-driven);**
- **Благосъстоянието (wealth-driven).**

През първите три се наблюдава прогресивно развитие и съответно подобряване на условията на търговия и на платежния баланс, през четвъртата има регресивно развитие.

Двигател на развитието	Източник на конкурентни предимства	Примери
Производствени фактори	Природни ресурси – площ, полезни изкопаеми и др. Човешки ресурси Географско положение	CANADA, AUSTRALIA, SINGAPORE, SOUTH KOREA before 1980
Инвестиции	Висока норма на натрупване (инвестиции) Трансфер на технологии, внос на капитал Политика насочена към насърчаване на инвестициите	JAPAN during 1960's SOUTH KOREA during 1980's
Иновации	Търсенето, конкуренцията и държавната политика насърчават иновациите	JAPAN since late 1970's ITALY since early 1970's
Богатство	Фирмите и индивидите са съсредоточени върху управление на богатството	UK during post war period USA Switzerland since 1980

2. Индекс за глобална конкурентоспособност
Global Competitiveness Index

Дванадесетте стълба на конкурентоспособността

1. **Институции;**
2. **Инфраструктура;**
3. **Макроикономическо обкръжение**

Пример: Правителството не може да предоставя добри административни услуги и да създава добро бизнес обкръжение на фирмите ако е изпаднало в дългова криза.
Ако има лоша политика на централната банка и на правителството ще се породи висока инфлация и това ще затрудни ефикасната работа на фирмите, техните възможности да планират инвестиционната си дейност.

4. **Здравеопазване, начално и средно образование;**
5. **Висше образование и следдипломна квалификация**

6. Ефикасно функциониране на стоковия пазар

Много е важно наличието на честна конкуренция. Това означава наличието и прилагането на развито антитръстово законодателство. Друг важен аспект е регулирането на публичните субсидии и търгове, така, че добрите фирми да не бъдат ощетявани, защото именно те са двигателите на развитието на нацията.

7. Ефикасно функциониране на пазара на труда

Трябва да съществува необходимата флексабилност, така, че трудещите се да могат да преминават сравнително бързо и при ниски разходи за фирмите от един отрасъл в друг.

8. Развитие на финансовия пазар

Развитието на секюритизацията и на фондовите борси, както и на извънборсовата търговия с ценни книжа, трябва да създават за фирмите възможности за мобилизиране на капитал. Важно е и наличието на развит банков сектор за предоставяне на инвестиционни кредити, както и на фондове за рисков капитал (venture capital).

9. Готовност за възприемане на нови технологии

Измерва се гъвкавостта, с която икономиката възприема новите технологии за повишаване на производителността в отделните отрасли, като специален акцент се поставя върху способността да се използват в пълна степен информационните и комуникационните технологии (ИКТ).

10. Размер на пазара

Важен е не само броя на населението, но и неговата покупателна сила (доходи).

11. Развитие на бизнес-средата

Състояние на бизнес мрежите между сродни фирми и на поддържащите отрасли - местни доставчици и степен на тяхното взаимодействие. Когато компаниите и доставчиците от определен сектор са взаимосвързани в географски близки групи, наречени клъстери, ефективността се повишава, създават се по-големи възможности за иновации.

12. Иновации

Базови изисквания за развитие – 1,2,3,4
Усилватели на ефективността – 5,6,7,8,9,10
Фактори за иновативност и съвършенство – 11,12

Първите фактори доминират в страните с ниски Доходи, а последните се наблюдават най-вече в Страните с високи доходи.

Table 1: Subindex weights and income thresholds for stages of development

	STAGE OF DEVELOPMENT				
	Stage 1: Factor-driven	Transition from stage 1 to stage 2	Stage 2: Efficiency-driven	Transition from stage 2 to stage 3	Stage 3: Innovation-driven
GDP per capita (US$) thresholds*	<2,000	2,000–2,999	3,000–8,999	9,000–17,000	>17,000
Weight for basic requirements	60%	40–60%	40%	20–40%	20%
Weight for efficiency enhancers	35%	35–50%	50%	50%	50%
Weight for innovation and sophistication factors	5%	5–10%	10%	10–30%	30%

* For economies with a high dependency on mineral resources, GDP per capita is not the sole criterion for the determination of the stage of development. See text for details.

Table 2: Classification by each stage of development

Stage 1: Factor-driven (35 economies)	Transition from stage 1 to stage 2 (17 economies)	Stage 2: Efficiency-driven (30 economies)	Transition from stage 2 to stage 3 (19 economies)	Stage 3: Innovation-driven (37 economies)
Bangladesh	Algeria	Albania	Argentina	Australia
Benin	Azerbaijan	Armenia	Barbados	Austria
Burundi	Bhutan	Bosnia and Herzegovina	Chile	Bahrain
Cambodia	Bolivia	Brazil	Costa Rica	Belgium
Cameroon	Botswana	Bulgaria	Croatia	Canada
Chad	Brunei Darussalam	Cape Verde	Hungary	Cyprus
Congo, Democratic Rep.	Gabon	China	Latvia	Czech Republic
Côte d'Ivoire	Honduras	Colombia	Lebanon	Denmark
Ethiopia	Kazakhstan	Dominican Republic	Lithuania	Estonia
Gambia, The	Kuwait	Ecuador	Malaysia	Finland
Ghana	Mongolia	Egypt	Mauritius	France
India	Nigeria	El Salvador	Mexico	Germany
Kenya	Philippines	Georgia	Oman	Greece
Kyrgyz Republic	Russian Federation	Guatemala	Panama	Hong Kong SAR
Lao PDR	Ukraine	Indonesia	Poland	Iceland
Lesotho	Venezuela	Iran, Islamic rep.	Saudi Arabia	Ireland
Liberia	Vietnam	Jamaica	Slovak Republic	Israel
Madagascar		Jordan	Turkey	Italy
Malawi		Macedonia, FYR	Uruguay	Japan
Mali		Montenegro		Korea, Rep.
Mauritania		Morocco		Luxembourg
Moldova		Namibia		Malta
Mozambique		Paraguay		Netherlands
Nepal		Peru		New Zealand
Nicaragua		Romania		Norway
Pakistan		Serbia		Portugal
Rwanda		South Africa		Qatar
Senegal		Sri Lanka		Singapore
Sierra Leone		Thailand		Slovenia
Tajikistan		Tunisia		Spain
Tanzania				Sweden
Uganda				Switzerland
Yemen				Taiwan, China
Zambia				Trinidad and Tobago
Zimbabwe				United Arab Emirates
				United Kingdom
				United States

3. Условия на търговия (Terms of Trade - ToT)

ToT е съотношението между средната цена на експорта и средната цена на импорта:

$$ToT = \frac{\text{средна цена на експорта}}{\text{средна цена на импорта}}$$

Може да се представи и като относителната цена на експорта по отношение на импорта

Пример: (две държави и две стоки)
Да предположим, че Финландия изнася само смартфони, а Русия – нефт.

Един смартфон = USD 300
Един барел нефт = USD 100

ToT на Финландия = 300/100 = 3 → Един смартфон купува 3 барела нефт
ToT на Русия = 100/300 = 0,33 → Един барел нефт купува 0,33 смарфона.

Да предположим, че цената на барел нефт ↓ на USD 50:
ToT Fin = 300/50 = 6.00 (↑) **подобрение** на ToT
ToT Rus = 50/300 = 0.17 (↓) **влошаване** на ToT

Една страна може да постигне подобряване на ToT като ↑ своите X цени и/или като ↓ своите M цени.

На илюстрацията е показано колко чувала кафе и колко тона банани е трябвало да се изнесат за да се внесе един камион.

Terms of Trade

Austauschverhältnis zwischen Rohstoffen und Industriegütern.

Dem Wert eines Klein-LKWs (6 – 10 t) entsprachen:

	1985	1995	2000	2005
	93 Säcke	302 Säcke	377 Säcke	480 Säcke
	41 t	58 t	100 t	121 t

Dritte Welt – Fair Trade – Alfred Linseder

Мултистоков и мултистранови модел на ToT

$$\frac{p_x^c \; q_x^0}{p_x^0 \; q_x^0} \Big/ \frac{p_m^c \; q_m^0}{p_m^0 \; q_m^0}$$

Laspeyres index.

$$P_P = \frac{\sum(p_{c,t_n} \cdot q_{c,t_n})}{\sum(p_{c,t_0} \cdot q_{c,t_n})}$$

$p_x^c =$ цена на експорта през настоящия период

$q_x^0 =$ количество на експорта през **базовия период**

$p_x^0 =$ цена на експорта през базовия период

$p_m^c =$ цена на импорта през настоящия период

$q_m^0 =$ количество на импорта през **базовия** период

$p_m^0 =$ цена на импорта през базовия период

Извод: Ако съотношението между индекса на експортните цени и индекса на импортните цени на дадена страна, изразено в проценти, надхвърля 100, това означава, че икономиката на тази страна се развива добре и обратното, ако това съотношение е под 100, значи има някакви проблеми, които могат да доведат до влошаване на платежния баланс.

Highest	Lowest	Average	Date Range	Source
172.45 Jun 1968	94.05 Sep 2008	114.95 Points	1967-2024	U.S. Bureau of Economic Analysis

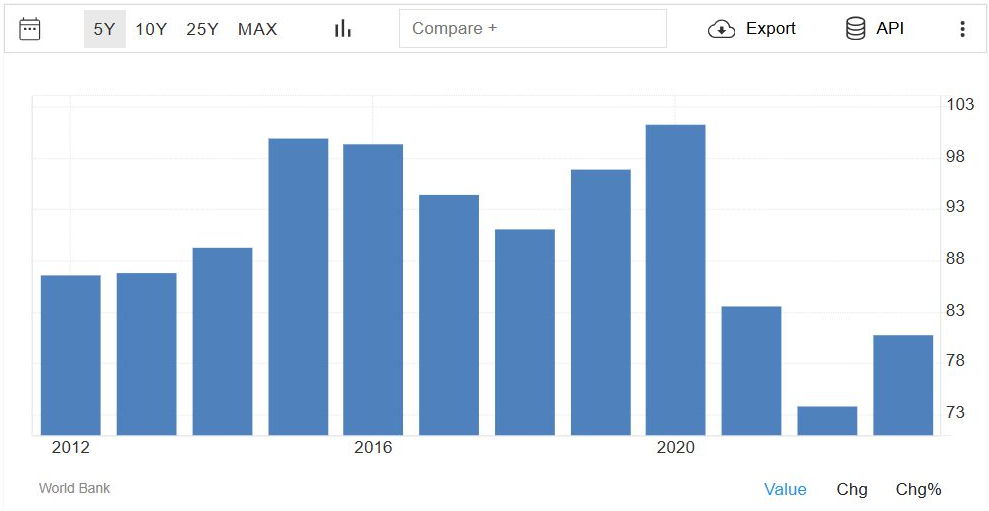
United States Terms Of Trade History

Last 12 readings

Bangladesh - Net Barter Terms Of Trade Index (2000 = 100)

Net barter terms of trade index (2000 = 100) in Bangladesh was reported at 80.9 in 2023, according to the World Bank collection of development indicators, compiled from officially recognized sources. Bangladesh - Net barter terms of trade index (2000 = 100) - actual values, historical data, forecasts and projections were sourced from the World Bank on October of 2025.

Ако сравним ToT на САЩ и Бангладеш виждаме, че макар и в двете страни да има колебания, то тренда в САЩ като цяло е положителен, докато в Бангладеш отрицателен. Това явление е резултат от различната структура най-вече на експорта, т.е. от експортната специализация.

4. Критика на теориите за търговска специализация

- **Моделите са твърде статични. Те не обясняват динамиката на промените. Не е ясно как става преходът от една фаза на развитие в друга. Не е ясно и защо има икономически кризи (рецесии) и връщане назад в развитието.**
- **Изхожда се от миналото (от историческия тренд), не се отчитат възможностите на ефективното планиране. Например за Сингапур Портър е прогнозирал, че още дълго време ще остане икономика, движена от факторите на производството (транспортните услуги), но днес Сингапур е финансов център с голям иновативен потенциал.**
- **При оценяването на развитието се използват твърде много субективни оценки, които не са потвърдени със статистически (емпирични) резултати.**
- **Отделя се твърде малко внимание на международното движение на капитал (outsourcing) и затова тези прогнози често се оказват погрешни на макроикономическо ниво.**
- **Въпреки това те са полезни, особено „диаманът“ на Портър за краткосрочни макроикономически и за маркетингови проучвания и прогнози.**

Критика относно индекса за условия на търговията:

1. **ToT не ни казва нищо за обема на експорта и на импорта. Възможна е обаче ситуация, когато имаме влошаване на ToT и едновременно с това подобряване на търговския и на платежния баланс. Това може да стане поради рязко увеличение на обема на експорта при по-ниски цени на експорта, благодарение на някакви иновации.**

2. **ToT се абстрахира от разменния курс на съответната национална валута към долара. Възможно е обаче страната да има подобрени условия на търговия, но въпреки това да губи БВП поради силна девалвация на националната валута.**

3. **В съвременния свят с около 200 нации, търгуващи със стотици хиляди стоки, е много трудно точно да се изчислят индексите за условията на търговия. Натрупват се грешки не само поради големия обем информация, но и поради различия в декларираните цени и в използваните мерни единици.**